

ISSN 2311-9276

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 696

Географія

Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. – Вип. 696 : Географія. – 136 с.

Scientific Herald of Chernivtsy University : collection of scientific papers. Chernivtsy : Chernivtsy National University, 2014. – Is. 696 : Geography. – 136 p.

У збірнику висвітлюються актуальні проблеми фізичної географії та соціально-економічної географії, над якими працюють науковці Чернівецького національного університету та інших наукових установ і вузів України.

The articles in the journal highlight actual problems of physical geography, economic and social geography, which are studied by the scientists of Chernivtsy National University and other universities and research institutes of Ukraine.

*Друкується за ухвалою вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Редакційна колегія:

Головний редактор **В.П. Руденко**
Заступник головного редактора **В.П. Круль**

**В.М. Гудуляк, В.О. Джаман, М.В. Жук,
М.І. Кирилюк, К.Й. Кілінська,
Ю.С. Ющенко**

Editorial Board:

Editor-in-Chief: **V.P. Rudenko**
Deputy Editors: **V.P. Krul**

**V.M. Gutsuleak, V.O. Djaman, M.V. Juk,
M.I. Kyryliuk, K.Y. Kilinska,
Yu.S. Yushchenko**

Редакційна рада:

**В. Андрейчук (Польща)
О. Володченко (Німеччина)
М. Куніца (Росія)
К. Місевіч (Росія)
П. Спішак (Словаччина)
І. Стебельський (Канада)
В. Сурд (Румунія)**

Editorial Council:

**V. Andreychuk (Poland)
A. Wolodtschenko (Germany)
M. Kunitsa (Russia)
K. Misevich (Russia)
P. Spisiak (Slovakia)
I. Stebelsky (Canada)
V. Surd (Romania)**

Відповідальний секретар **С.М. Кирилюк**

Responsible Secretaries: **S.M. Kyryliuk**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Міністерства Юстиції України серія КВ № 15750-4222Р від 26.10.2009

Загальнодержавне видання
Входить до переліку наукових видань ДАК України

Адреса редколегії:
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
географічний факультет,
вул. Кошобинського, 2
м. Чернівці, Україна, 58012

Adress for correspondence
Chernivtsy National University
named after Yuriy Fed'kovich,
Faculty of Geography,
Kotsyubynskiy Str., 2
Chernivtsy, Ukraine, 58012

E-mail: galinahodan@gmail.com

ISSN 2311-9276

©Чернівецький національний університет, 2014

ЗМІСТ**ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ***Березка І.С.*

ЗВ'ЯЗОК СУЧАСНОЇ СТРУКТУРИ ТА ПЕРЕТВОРЕНОСТІ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ
З ОРОГРАФІЧНОЮ БУДОВОЮ ПОДІЛЬСЬКОЇ ВИСОЧИНИ
(НА ПРИКЛАДІ ГОРОДОЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ) 5

Данілова О. М., Гданська О. О.

ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НА ЛІСОВІ НАСАДЖЕННЯ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ 8

Грицьку В., Кіпрєєва Н.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЗАСТОСУВАННЯ РІЗНИХ МЕТОДИК ВИЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ ВОДИ
НА ФОРМУВАННЯ ВИСНОВКІВ ПРО ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН Р. ПРУТ У М. ЧЕРНІВЦІ 12

Кирилюк С.М., Кирилюк О.В., Костюк У.

ЛАНДШАФТНІ КОМПЛЕКСИ ТА ОРОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ ОКРАЇНИ МОРЯ СМІТА ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ
В МЕЖАХ ВИДИМОЇ ПІВКУЛІ МІСЯЦЯ 16

Николаєв А.М.

ГІДРОХІМІЧНІ ТИПИ ВОДОЗБОРІВ БАСЕЙНУ РІЧКИ ПРУТ 22

Паланичко О.В., Пасічник М.Д., Барладин О.В.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РУСЛО-ЗАПЛАВНОГО КОМПЛЕКСУ
РІЧКИ СУЧАВА (В МЕЖАХ УКРАЇНИ) 26

Приходько М.М., Тереля І.П., Приходько М.М. (старш.), Приходько Н.Ф., Косило Л.С.

ПРОДУКТИВНІСТЬ ЛІСОВИХ ГЕОСИСТЕМ
ЯК ПОКАЗНИК ЇХ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ 30

Рідуш Б., Николин О.

ДАТУВАННЯ НИЖНІХ ТЕРАС ВЕРХНЬОГО ПРУТУ
ЗА ВИКОПНИМИ ХОБОТНИМИ (PROBOSCIDEA) 36

Сніжко С.І., Павельчук Є.М.

КОНСТРУЮВАННЯ НАПІВЕМПРИЧНИХ ГРАФІЧНИХ МОДЕЛЕЙ
ГІДРОХІМІЧНОГО РЕЖИМУ РІЧОК 40

Танасюк М.В.

ЛАНДШАФТНО-ГЕОХІМІЧНА ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ
ТЕРИТОРІЇ СЕЛЯТИНСЬКОЇ УЛОГОВИНИ 46

Ходан Г.Д., Козачок Н.В.

ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ЛАНДШАФТІВ
ЗАСТАВНІВСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ 49

Ющенко Ю.С., Кирилюк А.О., Костенюк Л.В., Пасічник М.Д., Ющенко О.Ю.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОДИНИЦІ СУЧАСНИХ РІЧКОВО-ДОЛИННИХ СИСТЕМ
(НА ПРИКЛАДАХ ВЕРХНЬОГО ПРУТУ ТА СІРЕТУ) 55

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ*Атаманюк М-Т, Гуцул Т., Скрипник Я.*

АСПЕКТИ РОЗРОБКИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ГІСПР У ЗЕМЛЕУСТРОЇ
ТЕРИТОРІЇ НИЖНЬОСТАВІВЕЦЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ 61

Бурка В., Бурка Й.

ПРИРОДНІ УМОВИ РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНО-ІНДУСТРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ
НА ПРИКЛАДІ КАРПАТСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ 70

Вовк І. ПОНЯТТЯ "РЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ" В СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ	76
Грицьку В., Гацман М. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ СТОРОЖИНЕЦЬКОГО РАЙОНУ	80
Данілова О. М., Білоус О. І. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В МЕЖАХ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	83
Дарчук К.В. СУЧАСНИЙ СТАН ВИКОРИСТАННЯ ЗАБУДОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	86
Добинда І.П. ВИНИКНЕННЯ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХНЯ ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ	92
Львів О.М. СТРУКТУРА ОСВІТНЬОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ	98
Клим А., Заячук О. РОЗВИТОК СИСТЕМИ ОСВІТИ В ТУРИЗМІ (ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)	101
Корнус А. ДИНАМІКА МАКРОСТРУКТУР ВАЛОВОЇ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІОГЕОСИСТЕМ УКРАЇНИ	105
Костащук І, Гуцуляк А. САКРАЛЬНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ	108
Костащук І., Синько М. РЕЛІГІЙНА СФЕРА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ	111
Паньків З. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ	115
Печенюк В. О., Боднаршик О. І. ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ВИЖНИЦЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	123
Смірнов Я.В. ОСОБЛИВОСТІ ОБРОБКИ СУПУТНИКОВИХ ЗНІМКІВ LANDSAT З МЕТОЮ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У КАРТОГРАФУВАННІ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	127
Штойко П. "GEOGRAPHIA GENERALIS" БЕРНГАРДА ВАРЕНУСА У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОГРАФІЇ	130

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОДИНИЦІ СУЧАСНИХ РІЧКОВО-ДОЛИННИХ СИСТЕМ (НА ПРИКЛАДАХ ВЕРХНЬОГО ПРУТУ ТА СІРЕТУ)

Ющенко Ю.С., Кирилюк А.О., Костенюк Л.В., Пасічник М.Д., Ющенко О.Ю.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Визначені основні територіальні одиниці, на які слід поділяти річкові долини при їх гідроморфологічних дослідженнях. Дана таксономічна система поділу СРДС. Розроблено класифікації ділянок дниць річкових долин. Створена структурна схема гідроморфологічної бази даних територіальних одиниць СРДС.

Ключові слова: територіальні одиниці, сучасна річково-долинна система (СРДС), однорідні ділянки дниць річкових долин (ОДд), однорідні ділянки русла та заплав (ОДРЗ), гідроморфологічна база даних.

Вступ. Русла та заплави річкових систем розглядаються як особливі географічні, територіальні об'єкти. Їх можна вивчати з позицій різних географічних і прикладних дисциплін. У руслознавчому відношенні давно розроблені уявлення про ієрархію системи потік - русло, про складні заправно-руслові утворення (комплекси). Однак менше уваги приділялось їх вивченню власне як територіальних одиниць, відповідному кадастровому опису. Потрібно сказати, що наші уявлення про територіальні структури також виникли не з загальних теоретичних підходів. У зв'язку з вивченням морфологічно однорідних ділянок русел рік було виявлено, що далеко не завжди це системи однорідних руслових форм, а ймовірніше, реакція річки на місцеві геоморфологічні умови. Тому спочатку був запропонований термін "геоморфологічно однорідні ділянки річок" [11]. Пізніше, з метою ще більш загального визначення таких утворень, був запропонований термін "однорідні ділянки русел та заплав річок" [3]. Вивчення питань виділення територіальних одиниць виникло також у зв'язку з необхідністю вирішення розв'язання задач, розвитком уявлень про екологічні сітки, річкові геоекологічні коридори (РГК) [14].

Очевидно, що для крупних систем опис усіх територіальних одиниць - дуже важке завдання. Тим не менше, його необхідно почати виконувати. Такі дослідження проводяться в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича відносно системи Верхнього Пруту та Верхнього Сірету (від витоків до кордонів з Румунією та Молдовою).

Мета і завдання. Наукова мета полягає у тому, щоб виділити та розділити на таксони певну територію, генетично пов'язану (виниклу у зв'язку) з тривалим функціонуванням річкової системи потік - русло. При цьому необхідно відповісти на запитання:

- Яку територію ми ділимо?
- На які одиниці?

- Як ці одиниці виділяти?

Результати досліджень. В сучасних умовах таку інформацію доцільно формувати у вигляді баз даних, кадастру. Вона може бути важливою складовою баз даних басейнових систем. Її можна використовувати як в наукових, так і у прикладних цілях.

Виявити, внести в базу даних и описати територіальні утворення, пов'язані з руслами та заплавами річок, навіть таких невеликих систем, як Верхній Прут чи Сірет, виявилось досить складно. При цьому виник цілий ряд методичних і технологічних питань. Одразу відмітимо проблему загального характеру - забезпечення необхідною картографічною, космічною та іншою інформацією.

Ф.М. Мільков писав: "С учётом возраста и истории развития речные долины делятся на современные, древние, пра-долины, ископаемые долины. Под современными долинами подразумевается пойма, окаймленная подмываемым рекой склоном и одной-двумя нижними надпойменными террасами" [2, с. 203]. Фактично мова йдеться про дніща річкових долин. Виходячи з цього, можна сказати, що існують сучасні системи річкових долин (сучасна річково-долинна система - СРДС). У руслознавстві відомо, що характер функціонування системи потік-русло (СПР) значно залежить від місцевих умов дниць долин. Тому розгляд руслово-заплавних утворень, як складових СРДС, цілком логічний.

СРДС закладені і функціонують у певних геоморфологічних умовах. Вони характеризуються ієрархічною побудовою. Однак порядкова ієрархія не несе прямої інформації про місцеві геоморфологічні умови. А остання важлива для руслознавства. Тому важливо залучити інформацію про геоморфологічну ієрархію територій, басейнів річок. При цьому виникає кореляція між величиною, характером річки (ділянки річки) і рангом геоморфологічних одиниць, які вона перетинає. Відносно основних геоморфологічних одиниць (районів) проводимо виділення стовбурих частин річкової системи. Вони найбільш

важливі і в практичному відношенні. За ними легше створити базу даних, кадастр. Також потрібно відмітити, що внаслідок таких порівнянь проявляються й особливості кореляції даної (геоморфологічної) ієрархії з порядковою.

До основних досліджуваних територіальних одиниць ми віднесли однорідні ділянки днищ річкових долин (ОДд) і однорідні ділянки русел та заплава рік (ОДРЗ). Можна розглядати однорідні ділянки низьких терас у межах між заплавою і бортом долини (ОДНТ). Подібний поділ запропоновано також і в ландшафтознавстві (Г.І. Швєбс, М.Д. Гродзинський).

У ході досліджень дедалі чіткіше проявлялась головна відмінна особливість ОДд і ОДРЗ - це територіальні одиниці відносного (різного) розміру. З іншого боку, порядки рік, геоморфологічні територіальні утворення - одиниці абсолютного розміру. Отже, у будові СРДС нерозривно поєднуються декілька типів ієрархії. В цьому полягає певна складність їх вивчення (табл. 1). Його можна проводити, починаючи з вищих рангів і від абсолютних до відносних одиниць. Порядкову ієрархію пропонуємо розглядати на фоні геоморфологічної. Річкові системи при цьому можна ділити за розмірами: найменші - в межах геоморфологічних районів чи підрайонів; найбільші - охоплюють частини різних країн, структури континентів. Для середніх і великих систем доцільно виділяти "стовбурові" частини і "крони".

У подібний спосіб річкові системи характеризував І.С. Щукін [10, с. 210]: "Под верхним течением, по нашему мнению, следует понимать тот участок бассейна, в котором ещё нет главной реки и в которой происходит слияние в одном узле (на небольшом пространстве) основных, примерно равновеликих образующих реки. В таком понимании верхнее течение большой равнинной реки будет соответствовать водосборной воронке небольшого горного потока. Образовавшаяся из слияния указанных основных составляющих главная река представляет ниже среднюю, обычно наибольшую по протяжению и по величине водосборного бассейна часть речной системы". Іншими словами, можна стверджувати, що вниз за течією збільшується контрастність між головними елементами системи. Фактично теж саме простежується і в характері річкових долин, який відображає основні особливості тектонічної будови і рельєфу (геоморфології) територій.

Днища річкових долин, русла і заплави перед усім пов'язані з діяльністю СПР за різні періоди часу. Звідси виникає їх територіальна структура, гідроморфологічні та інші особливості. У свою чергу вони лежать в основі виділення і морфо-

логічної будови ландшафтів. Таким чином, можна розглядати спільну таксономічну систему ландшафтних і покладених в їхню основу, гідроморфологічних одиниць (табл. 2). За основу назв ландшафтних одиниць ми взяли термінологію Г. І. Швєбса, прийняту також М.Д. Гродзинським [1;8;9].

Очевидно, що долини крупних річок охоплюють усю ієрархію. Середні річки можуть знаходитися в межах географічних країн, областей. Найменші (первинні, елементарні) долини можуть складатися тільки з одної однорідної ділянки. Нарешті, особливе місце займають відносно невеликі долини, закладені на крупних геоморфологічних рубежах.

У таблиці не поміщені системи річкових долин. Це особливий аспект таксономічних досліджень. (Ми його вирішуємо через виділення стовбурових частин річкових систем та їх крон). З іншого боку, в таблиці повністю висвітлені долини, а не тільки їх днища. Це зроблено для ув'язки з уявленнями про ландшафти річкових долин. Подібну таблицю можна сформувати власне для днищ долин. Більше того, ми вважаємо за доцільне поділ басейнових систем на дві підсистеми: а - СРДС, б - схилів, привододільні поверхні і системи тимчасових водотоків. Це подібно розділу рельєфу на переважно ерозійний і переважно акумулятивний. Днища долин виступають як і місцеві базиси ерозії. Значну особливість цих географічних об'єктів підкреслюють також ландшафтознавці. Очевидно, що питання про будову, структуру басейнових систем виходить далеко за межі даного дослідження.

Потрібно відзначити, що з віддаленням від русла вік гідроморфологічних утворень збільшується. Це призводить до дедалі більшого стирання місцевих територіальних відмінностей. Тому можуть бути випадки, коли одній ОДд відповідають тільки дві ділянки схилів (лівий і правий) і кілька (більше двох) ОДРЗ.

Відзначимо також необхідність більш детального доопрацювання й обґрунтування таксономічної системи в районі третього рівня. Тут можливі додаткові, перехідні складові. Наприклад: групи ОДд. Також необхідно вивчати співвідношення ділянок долин з геоморфологічними районами і підрайонами, морфоструктурами. Адже з переходом до третього і особливо до четвертого рівня зростає відносність розмірів гідроморфологічних одиниць. Тому співвідношення з абсолютними тектоніко-геоморфологічними утвореннями стають розмитими, неоднозначними, варіативними. Це впливає, зокрема, на критерії та методи виділень ОДд.

Перелік об'єктів у табл. 2 належить до

Таблиця 1

Двовірна таксономічна система поділу СРДС*

Рівні системи по абсолютній величині	Головні компоненти		Другорядні компоненти
	Головні стовбури	Додаткові стовбури	Первинні ланки
Рівні системи по відносній величині	ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКРЕТНИХ ОБ'ЄКТІВ		
Групи однорідних ділянок днищ долин (ОДд)			
Однорідні ділянки днищ долин			
Однорідні ділянки русел та заплав (ОДРЗ) або низьких терас			

*Самі СРДС також поділяються на ієрархічні рівні:

- 1 - крупні (включають всі компоненти за абсолютною величиною);
- 2 - середні (включають додаткові стовбури і первинні ланки);
- 3 - малі (в межах первинних ланок).

Таблиця 2

Спільна таксономічна система гідроморфологічних і ландшафтних геокомплексів річкових долин

Поділ вздовж річкових долин		
№ п/п	Гідроморфологічні територіальні одиниці	Ландшафтні територіальні одиниці
1	Долини крупних рік, що перетинають територію геоморфологічних країн	Долинний парагенетичний мегаландшафт (ДПГМЛ)
2	Частини долин крупних рік в межах геоморфологічних країн, що перетинають геоморфологічні області і відповідні долини річок менших розмірів	Долинний парагенетичний макроландшафт (ДПГМЛ)
3	Характерні частини долин чи цілі долини, що відповідають основним морфоструктурам територій	Парагенетичний ландшафтний пояс (ПГЛП)
4	Однорідні ділянки долин річок (ОДд)	Парагенетичний ландшафтний сектор (ПГЛС)
Внутрішній поділ однорідних ділянок річкових долин		
№ п/п	Гідроморфологічні територіальні одиниці	Ландшафтні територіальні одиниці
5	Ділянки схилів річкових долин, включаючи високі та середні тераси	Схилівий парагенетичний ландшафтний підсектор (СПГЛПС)
6	Однорідні ділянки днищ річкових долин (ОДд)	Днищ долин парагенетичний ландшафтний підсектор (ДДПГЛПС)
6а	Однорідні ділянки низьких терас (ОДНТ)	Низькотерасні парагенетичні ландшафтні ланки (НПГЛЛ)
6б	Однорідні ділянки русел та заплав (ОДРЗ)	Русел та заплав парагенетичні ландшафтні ланки (РЗПГЛЛ)

класичних видів річкових долин (ерозійні долини за І.С. Щукіним). Але існують також інші їх різновиди, інші умови на ділянках. Ф.М. Мільков у рівнинному класі долино-річкових ландшафтів виділяв такі морфологічні їх види, як: "нерозвинені долини", "інверсійні долини" [2, с. 207-208]. Але навіть у цих випадках місцеві геоморфологічні умови в певний спосіб пов'язані з тектонікою,

загальним рельєфом. Тому запропоновані нами підходи до виділення територіальних одиниць принципово не змінюються. Трансформуються тільки елементи термінології та методики виділення. Наприклад, для інверсійних ділянок, можемо використовувати відповідні терміни: однорідна ділянка інверсійного русла і заплави; інверсійний парагенетичний ландшафтний сектор,

ланка та інші. Прилегли, знижені частини терас також свого роду інверсійні.

Як бачимо, порушена проблема складна і багатоаспектна (як і більшість питань таксономії, районування, вивчення територіальних структур).

У межах ОДРЗ розглядаємо розроблену в руслознавстві ієрархію руслових і заплавних утворень. Цей аспект безпосередньо близький до досліджень заплавно-руслових комплексів - ЗРК [7]. Дані території можна назвати йи молодими річковими ландшафтами - МРЛ [12]. Подібні дослідження давно проводяться ландшафтознавцями. Очевидно, що дані об'єкти важливі також у геоекологічному відношенні.

Важливі методологічні аспекти проблеми також: розробка загальноприйнятої термінології (аналіз і синтез термінології, в основі яких ми припускаємо генетичну єдність і цілісність гідроморфологічних, річкових територіальних об'єктів); вивчення природних і антропогенно змінених станів об'єктів-систем; аналіз співвідношення загальносистемних уявлень і територіальної їх "прив'язки"; розвиток міждисциплінарних зв'язків, досліджень теоретичного і прикладного характеру.

Геоморфологічна таксономія використовує три основних принципи: 1) морфогенетичний; 2) територіальної цілісності; 3) ієрархічний. При переході до переважно відносної гідроморфологічної таксономії річкових долин фактично вони ж зберігаються. Специфічними є: характер співвідношень з геоморфологічною, фізико-географічною та іншими видами таксономічних систем, а також критерії та методи виділення територіальних одиниць. З іншого боку, більш чітко виділяються два основних рівня одиниць - ОДд і ОДРЗ, які менше залежать від абсолютних розмірів об'єктів. На нашу думку, це значною мірою пов'язано з самоподібністю СПР (і похідних від її діяльності). Саме виникнення (генезис) таких утворень є насамперед закономірною реакцією СПР на місцеві умови її розвитку, функціонування. Вважаємо, що вище цих рівнів необхідно робити акцент на розгляді індивідуальних територіальних одиниць, а нижче - типологічних. Це своєрідна ієрархія рівнів (ієрархія ієрархії). Такі уявлення існують і щодо геоморфологічних, ландшафтних одиниць.

Картування, створення баз даних про територіальні річкові гідроморфологічні об'єкти потребує розробки відповідних критеріїв, методів. Нами проводяться такі дослідження з використанням відомих у геоморфології та руслознавстві підходів. Треба сказати, що вони значною мірою залежать від місцевих умов. Тому останні необхідно в

певний спосіб типізувати. Щодо умов досліджених нами долин складені відповідні схеми (рис. 1 і 2). Їх також можна розглядати як деталізацію більш загальних уявлень про днища річкових долин (представлених, наприклад, у [7, с. 34-35]).

У розроблюваній нами базі даних представлена інформація про ОДд і ОДРЗ основних і додаткових стовбурів систем Верхнього Пруту і Верхнього Сірету.

Стовбурові частини річкових систем виділялися нами способом накладання малюнка гідросітки на схему геоморфологічного районування басейну. Вони названі головними частинами СРДС і включають основні, додаткові стовбури, а також псевдостовбури. Основні - виникають при перетині долиною більше як двох геоморфологічних районів. Додаткові - більше одного, або у випадку якщо дана річкова система займає більшу частину району, а долина, в певній точці, досягає п'ятого порядку. Також у складних гірських умовах могли враховуватися межі підрайонів. Псевдостовбури виникають, якщо порівняно невелика річка, невеликою частиною верхньої течії захоплює територію сусіднього геоморфологічного району. Виділення стовбурових частин і крони річкових систем показало, що остання найчастіше збігається з четвертим порядком річок. Цей факт корелює з відомими в гідрології, геоморфології, ландшафтознавстві уявленнями про певну природну межу в районі третього - четвертого порядків. При фіксації кордонів (рубежів) стовбурів пріоритет мають не лінії геоморфологічного районування, а реальні зміни сучасних долин, точки злиття приток. Для реалізації цього положення необхідно мати інформацію про ОДд.

Однорідні ділянки днищ річкових долин характеризуються морфологічною цілісністю, виділенням одного або серії однорідних масивів низьких терас, або звуженням без терас, особливою історією розвитку як реакцією СПР на зовнішні впливи за певні проміжки часу.

Однорідні ділянки русел і заплав це частини ОДд, яких може бути одна або кілька по довжині і які характеризуються однорідністю впливу місцевих факторів руслоформування, включають серії (ансамблі) вільних або вимушених форм русла і відповідні заплавні масиви. Вік таких утворень визначається як голоценовий. Вони вкладені в утворення старшого віку.

Для виділення ОДд і ОДРЗ нами застосовані певні критерії, методичні прийоми. Оскільки ланцюги даних утворень представлені в плані витягнутими смугами, запропоновано розрізняти їх бічні межі і поперечні рубежі. Вирішення питань фіксації контурів територіальних одиниць СРДС

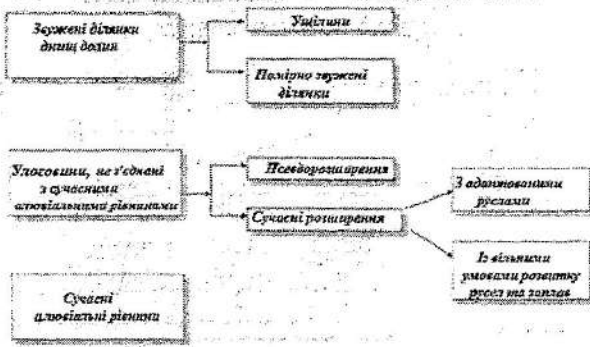

Рис. 1. Класифікація ділянок днищ річкових долин з урахуванням місцевих умов бічних обмежень вільного розвитку русел та заплав річок

Рис. 2. Схема класифікації ділянок днищ річкових долин з урахуванням місцевих умов бічних обмежень вільного розвитку русел і заплав річок у межах сучасних алювіальних рівнин

показало, що реальні умови можуть бути дуже різноманітними і складними. Одночасно при цьому формуються, розвиваються уявлення про особливості функціонування СПР.

Вивчення стовбурових частин річкових систем передбачає опис всіх індивідуальних територіальних одиниць. Крони систем треба описувати через типологію і ключові об'єкти.

Загальну послідовність робіт можна подати так:

- o Поділ річкової системи на стовбури і крону.
- o Для стовбурових частин річкової системи :
 - фіксація бічних меж ОДд,
 - фіксація рубежів ОДд,
 - фіксація бічних меж ОДРЗ,
 - фіксація рубежів ОДРЗ,
 - опис територіальних одиниць (кадастр).
- o Опис складових крони річкової системи.

При цьому часто виникають ситуації, коли роботи необхідно проводити методом послідовного наближення. Поступово формується відповідна база даних. Особливо необхідно звертати увагу на референтні й антропогенно змінені стани об'єктів.

Фактично, при проведенні таких досліджень накопичується великий масив інформації, яка не

вся може бути жорстко формалізована і введена в базу даних. Дослідження територіальних одиниць - одна зі складових системи руслознавчих досліджень.

Структурні схеми бази даних, створеної нами на прикладі Верхнього Прута, зображені на рис. 3а, б.

Послідовність опису об'єктів будується на основі гідрологічного принципу, закладеного у водному кадастрі.

Враховуючи важливість територіальних одиниць СРДС, як ядра річкових басейнових систем, можемо говорити про перспективи відповідної комплексної бази даних.

Список літератури

1. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір : монографія у 2 т. / Михайло Дмитрович Гродзинський. - К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2005. - Т. 2. - 504 с.
2. Мильков Ф.М. Общее землеведение / Мильков Ф.М. - М. : Высшая школа, 1990. - 335 с.
3. Кирилюк А.О. Геогідроморфологічний аналіз розвитку русла та заплави Верхнього Пруту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.07 "Гідрологія суші, водні ресурси, гідрохімія" / А.О. Кирилюк. - К., 2009. - 22 с.
4. Костенюк Л.В. Закономірності руслоформування у річковій системі Верхнього Пруту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.07 "Гідрологія суші, водні ресурси, гідрохімія" / Л.В. Костенюк. - Чернівці, 2012. - 20 с.
5. Паланичко О.В. Закономірності руслоформування річок Передкарпаття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.07 "Гідрологія суші, водні ресурси, гідрохімія" / О.В. Паланичко. - К., 2010. - 22 с.
6. Пасічник М.Д. Геогідроморфологічний аналіз територіальної структури днищ долин основних річок Чернівецької області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.07 "Гідрологія суші, водні ресурси, гідрохімія" / М.Д. Пасічник. - Чернівці, 2012. - 20 с.
7. Чернов А.В. География и геозкологическое состояние русел и пойм рек Северной Евразии / Алексей Владимирович Чернов. - М. : ООО "Крона", 2009. - 684 с.
8. Швец Г.И. Парагенетические ландшафты Нижнего Приднестровья, прогноз их изменений и рекомендации по рациональному природопользованию / Швец Г.И., Борисевич Т.Д., Назаренко М.Ф. // Физ. география и геоморфология. - К. : Вища школа, 1983. - Вып. 30. - С. 42-50.
9. Швец Г.И. Районирование долинных парагенетических ландшафтных комплексов малых рек / Г.И. Швец, Т.Д. Васютинская // Физ. география и геоморфология. - К. : Вища школа, 1979. - Вып. 22. - С. 33-39.
10. Щукин И.С. Общая геоморфология / Щукин И.С. - М. : Изд-во Моск. ун-та, 1960. - Т. 1. - 616 с.
11. Ющенко Ю.С. Геогідроморфологічні закономірності розвитку русел / Юрій Сергійович Ющенко. - Чернівці

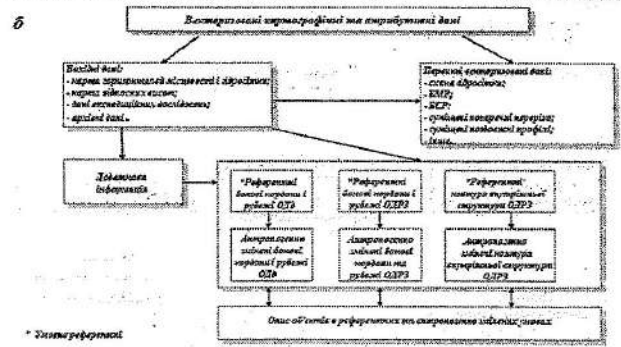
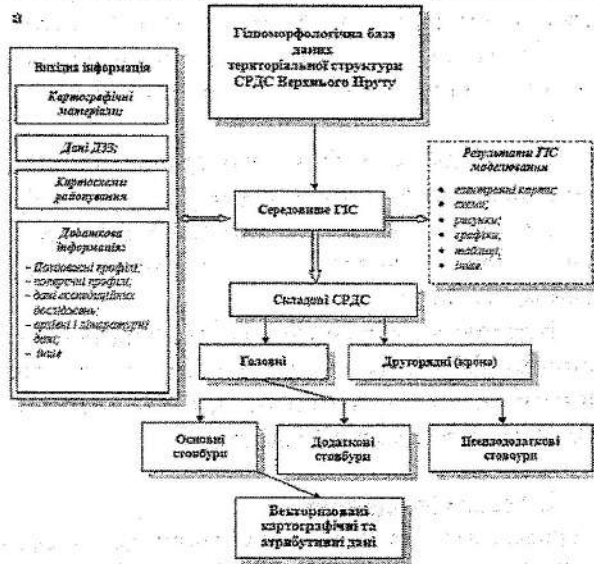

Рис. 3. Структурна схема (модель) гідроморфологічної бази даних про територіальні одиниці СРДС (а. Верхні рівні, б. Нижні рівні) БМР - багаторічний малюнок русла. БСР - багаторічна смуга руслоформування

: Рута, 2005. - 320 с.
 12. Ющенко Ю.С. Руслознавчі аспекти сталого розвитку (на прикладах Передкарпаття) / Ю.С. Ющенко, А.О. Кирилюк та ін. // Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія : матеріали 5-ї Всеукр. наук. конф. (Чернівці, 22-24 вересня 2011 р.). - Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. - С. 302-305.
 13. Ющенко Ю.С. Територіальна структура умов та проявів руслоформування річок / Ю.С. Ющенко, А.О.

Кирилюк, Л.В. Костенюк та ін. // Фізична географія та геоморфологія. - К. : ВГЛ "Обрії", 2012. - Вип. 2 (66). - С. 72-78.
 14. Ющенко Ю.С. Черемоський річковий геоecологічний коридор / Ю.С. Ющенко // Наук. вісник Чернівецького ун-ту. - 2007. - Вип. 361: Географія. - С. 74-81.

Ющенко Ю.С., Кирилюк А.А., Костенюк Л.В., Пасечник Н.Д., Ющенко А.Ю. Територіальні одиниці сучасних річково-долинних систем (на прикладі Верхнього Прута і Сирета). Определены основные территориальные единицы, на которые следует разделять речные долины при их гидро-морфологических исследованиях. Дана таксономическая система разделения СРДС. Разработаны классификации участков дна речных долин. Создана структурная схема гидро-морфологической базы данных территориальных единиц СРДС.

Ключевые слова: територіальні одиниці; сучасна річково-долинна система (СРДС); однорідні ділянки дна річкової долини (ОД); однорідні ділянки русла і пойми (ОУРП); гідроморфологічна база даних.

Yushchenko Yu., Kyryliuk A., Kosteniuk L., Pasichnik N., Yushchenko A. Territorial units of the modern river-valley systems (with example of the Upper Prut and Siret). The major territorial units to which river valleys must be separated within their hydro-morphological studies was identified. The taxonomic system of MRVS separation was given. The river valleys bottoms classification was developed. The MRVS territorial units block diagram of hydro-morphological database was created.

Key words: territorial units; modern river-valley system (MRVS); homogeneous areas of river valleys bottoms (HARVb); homogeneous areas of channel and floodplain (HACF); hydro-morphological database.

Наукове видання

Науковий вісник Чернівецького університету

Збірник наукових праць

Вип. 696 : Географія

Літературний редактор Колодій О. В.

Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014— Вип. 696 : Географія. — 136 с.

Scientific Herald of Chernivtsy University : collection of scientific papers. Chernivtsy : Chernivtsy National University, 2014. — Is. 696 : Geography. — 136 p.

Підписано до друку 19.06.2014. Папір офсетний. Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 15,81. Обл.-вид. арк. 16,83. Зам. № 108. Тираж 100 прим.
Виготівник: Яворський С. Н.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ЧЦ №18 від 17.03.2009 р.
58000, м. Чернівці, вул. І. Франка, 20, оф.18, тел. 099 73 22 544